

Aangesloten of Geïsoleerd?

Een protocol voor de versterking van de sociale inbedding van lokale energie-initiatieven

rijksuniversiteit
 groningen

GRONINGER
ENERGIE
KOEPEL

Jacob Dijkstra & Dennis Nientimp

Afdeling Sociologie, Rijksuniversiteit Groningen (RuG)

Project uitgevoerd in samenwerking met Groninger Energie Koepel (GrEK)

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1. Achtergrond en probleemstelling leergemeenschap	3
Hoofdstuk 2. Doel van de leergemeenschap	5
Hoofdstuk 3. Uitgangspunten en protocol van de leergemeenschap	7
Hoofdstuk 4. Resultaten van de uitvoering in twee gemeenschappen	17
Hoofdstuk 5. Lessen uit project en vervolgstappen	26
Referenties	29
Bijlagen	
A. De gebruikte vragenlijst	31
B. Handout van het leergemeenschapsprotocol	47

Inleiding

Dit is het eindrapport van het project “Aangesloten of Geïsoleerd”, uitgevoerd door MSc Dennis Nientimp en Prof. Dr. Jacob Dijkstra van de sociologieafdeling van de Rijksuniversiteit Groningen, in samenwerking met de Groninger Energie Koepel (GrEK). Het doel van dit project was tweeledig. Ten eerste het ontwikkelen van een algemeen protocol waarmee de sociale structuur van gemeenschappen (dorpen, buurten of wijken) waarin een energie-initiatief actief is, in kaart gebracht kan worden. De kennis van die sociale structuur kan vervolgens ingezet worden om meer leden van de gemeenschap bij het initiatief te betrekken. Ten tweede is het ontwikkelde protocol toegepast in twee bij GrEK aangesloten energie-initiatieven, met als doel voor hen specifieke verspreidingsstrategieën te genereren. Dit rapport bevat een verslag van beide elementen.

In Hoofdstuk 1 gaan we in op de achtergrond van het project en specificeren we het probleem dat we op willen lossen. We zullen uitleggen dat we een zogenaamde “leergemeenschap” hebben ontwikkeld, waarvan we de doelen en beoogde resultaten in Hoofdstuk 2 uiteenzetten. Hoofdstuk 3 vormt vervolgens het *pièce de résistance* van dit rapport en bevat een gedetailleerd protocol van de vier sessies waaruit de leergemeenschap bestaat. In hoofdstuk 4 doen we kort verslag van de ervaringen en bevindingen van de uitvoering van dit protocol in twee gemeenschappen die lid zijn van GrEK. Hoofdstuk 5 sluit af met een overzicht van de algemene lessen die we uit dit project kunnen trekken en blikt kort vooruit naar de toekomst. In de bijlagen vindt u de vragenlijst die we voor het empirisch onderzoek in de gemeenschappen hebben gebruikt en een beeldende samenvatting van het protocol op een handout van één A4.

We hopen dat de door ons ontwikkelde leergemeenschap “Aangesloten of Geïsoleerd” in de toekomst bij zal dragen aan het vergroten van het succes van lokale energie-initiatieven en op die manier aan een snellere voortgang van de energietransitie.

Jacob Dijkstra
Dennis Nientimp

Groningen, 3 april, 2026

Hoofdstuk 1. Achtergrond en probleemstelling leergemeenschap

Klimaatactie is altijd urgent. De rapportages van het IPCC en het Stockholm Resilience Center laten zien dat klimaatverandering en verduurzaming nu aangepakt moeten worden als we op een veilige planeet willen blijven wonen en dat energie-initiatieven hiervoor belangrijk zijn (Creutzig et al. 2022; Richardson et al. 2023). Ook spelen er op internationaal vlak onzekerheden, zoals de economische en sociale gevolgen van de COVID-pandemie en vooral de oorlogen in de Oekraïne en Iran, met verstrekende gevolgen voor de energietransitie. Sombere economische vooruitzichten verminderen internationaal het enthousiasme voor een dure energietransitie en de oorlogen hebben ernstig versturende effecten op de energiemarkten. Maar ook in eigen land pakken zich donkere wolken samen boven de energietransitie.

Op nationaal niveau heerst polarisatie in de discussie over de energietransitie, met electorale winst voor kritische partijen. Lokale energie-initiatieven, mits goed ingebed in gemeenschappen, kunnen bijdragen aan het voorkomen van polarisatie op lokaal niveau. Ondanks nationale polarisatie, kan de hoognodige energietransitie op die manier toch doorgaan. Voorwaarde daarvoor is wel dat energie-initiatieven inderdaad goed sociaal zijn ingebed, wat betekent dat ze contacten onderhouden met diverse (groepen) bewoners met uiteenlopende demografische en sociaaleconomische profielen. Daarnaast is het economische klimaat in Nederland zorgwekkend, met recente kwartalen van krimp. Financiële beperkingen voor huishoudens vergroten het risico van een "transitie voor de elite." Lokale energie-initiatieven hebben de potentie om inclusiviteit te waarborgen, maar moeten zich daarvoor wel uitbreiden binnen de gehele gemeenschap.

Probleemstelling van de leergemeenschap

Veel energie-initiatieven falen door een gebrek aan brede participatie (Germes et al. 2021; Walsh 2021). Kijken we naar de leden van energie-initiatieven, dan valt op dat over het algemeen een vrij specifiek sociaaleconomisch segment van de gemeenschap lid is en deelneemt aan bijeenkomsten. Initiatiefnemers zijn, zij het niet volstrekt zonder uitzondering, vaak oudere individuen; gemiddeld zijn deze initiatiefnemers hoger opgeleid en welvarender dan andere gemeenschapsleden. Veel lokale initiatiefgroepen werven hun leden voornamelijk uit het sociale netwerk van de zittende bestuursleden of initiatiefnemers. Gezien het sociologische fenomeen dat mensen op cruciale dimensies zoals opleidingsniveau, inkomensniveau, en politieke opvattingen vaak gelijkenissen vertonen met hun sociale contacten, bestaat het risico dat het initiatief beperkt blijft tot een specifieke, relatief kleine groep in de gemeenschap. Dit effect wordt mogelijk versterkt door het feit dat mensen zich ook sterker door anderen die op hen lijken laten beïnvloeden. Een dergelijk "succes met beperkte sociale reikwijdte" kan het initiatief juist verder isoleren van de rest van de gemeenschap en zelfs het voortbestaan ervan in gevaar brengen, waardoor het initiatief zijn duurzaamheidsdoelen niet kan bereiken. Verder kan het sterk omliggende sociaaleconomische en demografische profiel de sociale afstand tussen initiatief en gemeenschap vergroten. Deze sociale en economische differentiatie vermindert ook het vermogen van lokale energie-initiatieven om bij te dragen aan

een rechtvaardige en democratische energietransitie op lokaal niveau. Dit gevaar moet afgewend worden en daaraan draagt deze leergemeenschap bij.

Hoofdstuk 2. Doel en beoogde resultaten van de leergemeenschap

De in dit rapport beschreven leergemeenschap streeft naar het bieden van gereedschap (of “tools”) aan energie-initiatieven om een diverser publiek actief te betrekken bij hun activiteiten. De focus ligt op het versterken van de lokale sociale inbedding van energie-initiatieven om zo een brede participatie te bevorderen. De leergemeenschap implementeert op een “co-creatieve manier” de netwerkmethodologie van de afdeling Sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen als fundament om een coöperatieve, inclusieve energietransitie te bevorderen door middel van het vergroten van sociale kennis van initiatiefnemers en het optimaliseren van verspreidingsstrategieën volgens gemeenschapsbehoeften.

Het uiteindelijke maatschappelijke doel is de totstandkoming van een energievoorziening waarin lokale energie-initiatieven een prominente rol spelen. Zo'n energievoorziening wordt gekenmerkt door initiatieven met een brede achterban, waar elke inwoner, ongeacht sociaaleconomische achtergrond of politieke opvattingen, deelneemt (of in ieder geval deel kan nemen) aan projecten. Een succesvol initiatief is goed ingebed in de lokale gemeenschap en verbonden met diverse sociale kringen, zoals kerken, scholen en sportclubs. Met een grote achterban en sterke lokale inbedding kan het initiatief een belangrijke bijdrage leveren aan de energietransitie en een legitieme gesprekspartner worden voor de overheid. Ook in het kader van de sinds de invoering van de nieuwe Energiewet steeds meer onder de aandacht komende “energiegemeenschappen” (Diestelmeier, 2025), is lokale sociale inbedding van doorslaggevend belang.

Deze leergemeenschap sluit aan bij het doel van het PEP-programma, namelijk "meer participatie van meer Groningers bij de energietransitie." Het draagt bij aan de activiteiten binnen het sociale programmadoel van PEP, met de focus op ondersteuning van lokale initiatieven bij communicatie, participatie, draagvlakcreatie en netwerkvergroting.

Doelstellingen van de leergemeenschap

De inbedding van energie-initiatieven in hun lokale gemeenschap is een belangrijke factor voor een succesvolle energietransitie op lokaal niveau. De leergemeenschap heeft als uiteindelijke doelstelling bij te dragen aan de verbreding van de achterban van energie-initiatieven, om zo de participatie in de lokale energietransitie te vergroten en sociaal-economisch en demografisch diverser te maken. De meer onmiddellijke doelstelling is het vergroten van kennis van de lokale energie-initiatieven op het gebied van sociale inbedding (structuren), specifiek gericht op de gemeenschap waarin zij actief zijn. Met deze kennis zijn ze in staat zich verder te professionaliseren en te versterken en hun uiteindelijke doelstellingen te bereiken.

Beoogde resultaten

Deze leergemeenschap levert de volgende resultaten op:

1. Op het niveau van deelnemende initiatieven: een sociaal-relatieve kaart (sociaal netwerk) van de gemeenschap waarin zichtbaar wordt waar in de sociale ruimte van de gemeenschap de meeste potentie zit om het initiatief te laten groeien. Op basis van de uitkomsten wordt een interventiestrategie opgesteld. Deze strategie laat zien waar het initiatief met grotere kans van slagen “ambassades” in de gemeenschap op kan richten die verspreiding van het initiatief kunnen bevorderen.

2. Op algemener niveau: een concreet protocol bestaande uit vier sessies bedoeld voor alle initiatieven (niet slechts de deelnemende), voor het in kaart brengen van de sociale netwerk omgeving van het initiatief, aan de hand waarvan het initiatief een verspreidingsstrategie kan ontwerpen langs de lijnen van Resultaat 1 hierboven.

Het vierde hoofdstuk van dit rapport legt kort en geanonimiseerd verslag van het eerste resultaat. Het derde (en volgende) hoofdstuk bevat een uiteenzetting van het protocol genoemd in het tweede resultaat.

Hoofdstuk 3. Uitgangspunten en protocol van de leergemeenschap

3.1 Drie uitgangspunten

De leergemeenschap is gestoeld op drie centrale uitgangspunten. Het eerste is dat lokale, gecontextualiseerde kennis van doorslaggevend belang is voor het vormgeven van een effectieve verspreidingsstrategie voor een lokaal energie-initiatief. Ofschoon er zeker lessen getrokken kunnen worden uit successen en mislukkingen in andere gemeenschappen, bestaat er niet zoiets als een optimale “one size, fits all”-benadering. Lokale gemeenschappen hebben hun eigen sociale structuur en hun eigen specifieke culturele kenmerken, waarop een effectieve verspreidingsstrategie moet (en met onze methode, ook *kàn*) inspringen. Het tweede uitgangspunt is dat lokale, gecontextualiseerde kennis met bestaande wetenschappelijke kennis en inzichten gecombineerd moet worden in een proces van “co-creatie”. De kennisproductie is een *gezamenlijke onderneming* van de betrokken onderzoekers en de aan de leergemeenschap deelnemende energie-initiatieven (zie b.v. “coproduction” bij Reed et al. (2018)). Daarbij sluit onze leergemeenschap aan bij de eisen die Reed (2008) stelt aan effectieve participatietrajecten: (i) stakeholders (i.c., initiatiefnemers van energie-initiatieven) worden zo vroeg mogelijk betrokken (in ons geval direct bij het ontwerp van het onderzoek), (ii) de leergemeenschap kent een duidelijk doel (i.c. vergroten van de sociaal-structurele kennis van de eigen gemeenschap bij de initiatiefnemers en het vormgeven van een verspreidingsstrategie op grond van deze kennis) en wordt op professionele wijze gefaciliteerd (i.c. door onderzoekers van de RUG en medewerkers van GrEK), (iii) de leergemeenschap is expliciet gericht op de integratie van lokale, gecontextualiseerde kennis met bestaande en nieuwe wetenschappelijke kennis en inzichten, en (iv) het protocol van de leergemeenschap kan door andere leergemeenschappen en door lokale overheden (m.n. gemeenten) ingezet worden, wat bijdraagt aan de institutionalisering van effectieve participatie. Het derde uitgangspunt is dat de leergemeenschap zich richt op een in beleid en onderzoek onderbelicht, maar voor het welslagen van lokale energie-initiatieven doorslaggevend, kennisdomein: dat van de sociale structuur van lokale gemeenschappen (e.g. Germes et al., 2025; Geskus et al., 2024; Goedkoop et al. 2022; Middlemiss et al., 2024; Nientimp et al., 2024).

Om bovenstaande uitgangspunten vorm te geven is de leergemeenschap reflexief van opzet. Dit houdt in dat lokale kennis en verwachtingen van deelnemende initiatiefnemers steeds worden geconfronteerd met bestaande en nieuwe wetenschappelijke kennis, met als doel hier gezamenlijk (deelnemers en onderzoekers) lessen uit te trekken. De leergemeenschap kent vier fysieke bijeenkomsten, die we *sessies* zullen noemen. Ze worden in de volgende vier paragrafen besproken. Parallel aan de sessies doen de onderzoekers (van de afdeling Sociologie van de RUG) empirisch onderzoek in de onderhavige gemeenschappen. De uitkomsten van dit onderzoek worden ingebracht in de derde en vierde sessie van de leergemeenschap. Dit empirisch onderzoek vindt plaats door middel van het verspreiden van een vragenlijst. Deze vragenlijst is gebaseerd op een standaardinstrument dat in samenspraak met de deelnemers aan de leergemeenschap wordt aangepast aan de specifieke informatiebehoefte van het energie-initiatief. Hiermee wordt direct beantwoord aan de hierboven besproken eerste eis aan effectieve participatie.

3.2 Sessie 1: *Reality Check & Perspective Taking*

Doel van de sessie

Het doel van de eerste sessie is tweeledig: (i) deelnemers en onderzoekers laten reflecteren op de sociaaleconomische en demografische kenmerken van de groep initiatiefnemers in relatie tot de gemeenschap waarin het energie-initiatief werkzaam is en (ii) (impliciete) vooronderstellingen van deelnemers boven tafel krijgen, over hoe “modale gemeenschapsleden” denken over voor het welslagen van het initiatief cruciale vragen en onderwerpen.

Informatie- en hulpbronnen

Sessie 1 maakt gebruik van 3 informatiebronnen, te weten (i) openbaar beschikbare gegevens over de gemeenschap (b.v. te verkrijgen via allecijfers.nl), (ii) gegevens uit eerder onderzoek in andere gemeenschappen, uitgevoerd door de betrokken onderzoekers van de RUG en (iii) de vragenlijst die gelijktijdig aan de leergemeenschap uitgezet wordt. Deze vragenlijst is in de Bijlage bij dit rapport te vinden. Ook maken de onderzoekers in deze sessie gebruik van een laptop, een beamer en een projectiescherm.

Werkwijze

Sessie 1 bestaat uit twee delen van ieder ongeveer een uur.

In **het eerste deel** bespreken de onderzoekers een aantal belangrijke sociaaleconomische en demografische kenmerken van de gemeenschap, in termen van empirische verdelingen. Het gaat hier om kenmerken zoals (de verdeling in de gemeenschap van) leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en huiseigenaarschap. De deelnemers wordt gevraagd hun eigen profiel als groep met deze gemeenschapsverdelingen te vergelijken en daarover, samen met de onderzoekers, te discussiëren. Op deze manier wordt expliciet gemaakt in welke zin de groep initiatiefnemers overeenkomt met of afwijkt van de gemeenschap waarin het energie-initiatief werkzaam is.

In **het tweede deel** leggen de onderzoekers de deelnemers een aantal belangrijke vragen voor uit de in de gemeenschap af te nemen vragenlijst (zie Bijlage). Het gaat hier om vragen waarvan de antwoorden, zo blijkt uit bestaand onderzoek, sterk samenhangen met de bereidheid van burgers om deel te nemen aan lokale energie-initiatieven. Te denken valt aan “vertrouwen in het energie-initiatief”, “vertrouwen in verschillende lagen van de overheid”, “inschatting van het aantal buurtgenoten dat zal deelnemen”, “identificatie met de gemeenschap”, “frequentie van sociale interactie met buurtgenoten”, “waarden op het gebied van duurzaamheid” en “geloof in de mogelijkheid op lokaal niveau bij te dragen aan de energietransitie”, etc. Ook “klimaatscepticisme” en “barrières die deelname in de weg staan”, of andere voor de lokale context interessante vragen, kunnen besproken worden. De onderzoekers vragen de deelnemers individueel op elk van de vragen een “meta-antwoord” te

geven: wat is volgens jullie het meest voorkomende (d.i. “modale”) antwoord op deze vraag in jullie gemeenschap? De antwoorden van de deelnemers worden geregistreerd in een digitaal platform, zoals Mentimeter ([menti.com](https://www.menti.com)), zodat ze direct op een scherm weergegeven kunnen worden. Iedere “meta-vraag” wordt in twee stappen besproken.

In **de eerste stap** krijgen de deelnemers kort de gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen over de gegeven antwoorden. Op deze manier leren deelnemers van elkaar welke percepties van de gemeenschap er in de groep initiatiefnemers kennelijk bestaan. Veel van deze percepties zijn impliciet en deze stap levert daarmee al belangrijke wederzijdse inzichten op. In **de tweede stap** tonen de onderzoekers op het scherm de verdelingen van de antwoorden op de onderhavige vraag, in *andere, vergelijkbare gemeenschappen* die eerder zijn onderzocht. Vervolgens vergelijken de deelnemers en de onderzoekers gezamenlijk de percepties die de deelnemers van hun eigen gemeenschap hebben, met de uitkomsten uit die andere gemeenschappen. Dit levert zeer waardevolle inzichten op. Met name de vraag in welke mate de initiatiefnemers van het energie-initiatief overmatig optimistisch of pessimistisch zijn over de opvattingen en attitudes van hun gemeenschapsgenoten, dient uitgebreid besproken te worden.

Met sessie 1 is een eerste stap gezet naar het in kaart brengen van de sociaaleconomische en demografische positie die het energie-initiatief inneemt in de lokale gemeenschap die het wil dienen, alsook de perceptie die initiatiefnemers hebben van hun gemeenschap. In sessie 2 wordt een begin gemaakt met de sociaal-structurele kant van het positioneringsvraagstuk.

3.3 Sessie 2: Samen het gepercipieerde netwerk tekenen

Doel van de sessie

Het doel van de tweede sessie is het in kaart brengen van het *door deelnemers aan de leergemeenschap gepercipieerde* sociale netwerkstructuur van hun gemeenschap. De vraag die wordt beantwoord is dus, "Hoe zien de initiatiefnemers van het lokale energie-initiatief de sociale structuur van hun eigen gemeenschap en hun eigen positie in die structuur?" Door deze vraag in een gezamenlijke co-creatiesessie te beantwoorden, worden ook latente (en mogelijk tussen initiatiefnemers verschillende) opvattingen over deze belangrijke kwestie geëxpliciteerd, waardoor er direct gezamenlijke kennisproductie plaatsvindt. Deze sessie vormt daarmee een belangrijke eerste stap in de richting van het integreren van lokale, contextuele kennis met externe, wetenschappelijke kennis, conform het derde uitgangspunt dat we in Hoofdstuk 2 voor effectieve participatietrajecten hebben geformuleerd. Overeenkomstig het tweede uitgangspunt uit dat hoofdstuk, maken de onderzoekers aan het begin van Sessie 2 dit doel expliciet voor de deelnemers.

Informatie- en hulpbronnen

Sessie 2 is ontworpen op basis van de NetMap-methode van Schiffer en Hauk (2010). De fysieke hulpmiddelen voor sessie 2 bestaan uit enkele vellen papier van posterformaat (A0), gekleurde stiften en een grote hoeveelheid post-its van verschillende kleuren.

Werkwijze

De sessie, die tussen de 2 en 3 uur duurt, bestaat uit een aantal stappen. In **stap 1** wordt de deelnemers gevraagd zoveel mogelijk lokale, formele en informele verenigingen en clubs te bedenken die actief zijn in de gemeenschap. De naam van elke vereniging of club wordt op een aparte post-it geschreven en deelnemers wordt gevraagd het geschatte aantal leden van de vereniging toe te voegen. Eventueel kunnen voor verschillende typen verenigingen of clubs verschillend gekleurde post-its gebruikt worden (b.v. afhankelijk van of het een formele (het kerkkoor) of een informele (een rockband) club of vereniging betreft). Onderzoekers stimuleren de deelnemers om zo creatief mogelijk te zijn en ook met elkaar te overleggen, om zo alle impliciete kennis over het formele en informele verenigingsleven van de gemeenschap boven tafel te krijgen. Ook het lokale energie-initiatief zelf krijgt een eigen post-it.

In **stap 2** plakken de deelnemers de post-it met daarop de naam van de grootste vereniging in het midden van het posterpapier. Vervolgens worden de andere verenigingen een voor een aan de poster toegevoegd, waarbij er steeds met stift lijnen tussen twee post-its getrokken worden als de betreffende verenigingen *leden delen*. Zo ontstaan de eerste contouren van het gepercipieerde sociale netwerk van de gemeenschap. De post-it met daarop de naam van het lokale energie-initiatief zelf wordt nog niet aan het netwerk toegevoegd, om deelnemers te stimuleren eerst energie te steken in contouren van het netwerk die mogelijk wat meer buiten

hun eigen onmiddellijke blikveld liggen. De onderzoekers benadrukken steeds dat zowel het wèl als het niet toevoegen van een lijn betekenisvol is: wanneer er géén lijn tussen twee verenigingen getrokken wordt, betekent dit dat de deelnemers denken dat er in de gemeenschap geen mensen zijn die van beide verenigingen lid zijn. De onderzoekers stellen steeds de “toetsende vraag” of alle deelnemers het hiermee eens zijn en de percepties die in het groeiende netwerk duidelijk worden, delen.

In **stap 3** voegen de deelnemers het eigen energie-initiatief aan het netwerk toe en trekken ze de lijnen naar andere verenigingen waarmee het energie-initiatief leden deelt.

In **stap 4** vragen de onderzoekers de deelnemers bij iedere getrokken lijn het geschatte aantal door de betrokken verenigingen gedeelde leden te schrijven. Dus, wanneer twee verenigingen in stappen 2 en 3 door een lijn zijn verbonden, zetten de deelnemers in stap 4 bij die lijn het geschatte aantal mensen dat lid is van beide verenigingen. Dit is een lastige opgave en de onderzoekers moeten dit goed begeleiden. Een belangrijk eerste aandachtspunt is dat het aantal gedeelde leden logischerwijze niet hoger kan zijn dan het maximum van de geschatte omvang van beide verenigingen. Ook is het belangrijk deze stap steeds onderling te toetsen: “Is iedereen het eens met de geschatte gewichten van de relaties tussen de verenigingen?” Om de werkwijze gevarieerd te houden, kunnen de stappen 2 en 4 afgewisseld worden. Na stap 4 is er een *gewogen* sociaal netwerk ontstaan van het formele en informele verenigingsleven van de gemeenschap.

In **stap 5** doen de deelnemers een laatste check van het netwerk. Heeft men clubs of verenigingen over het hoofd gezien, zijn de aantallen (gedeelde) leden realistisch ingeschat (bijvoorbeeld in verhouding tot elkaar of tot het aantal huishoudens in de gemeenschap), ontbreken er relaties of zijn sommige relaties tussen verenigingen zeer twijfelachtig? De onderzoekers zorgen ervoor dat deze vragen expliciet en gezamenlijk worden besproken, om ook op dit vlak zo veel mogelijk impliciete kennis te expliciteren.

De uitkomst van sessie 2 is een gewogen gemeenschapsnetwerk gebaseerd op het formele en informele verenigingsleven van de gemeenschap, waarin zo veel mogelijk impliciete, lokale, contextuele kennis van de deelnemers over de sociale structuur van hun gemeenschap vervat is. De onderzoekers nemen de poster met daarop het netwerk na de sessie mee en zetten het netwerk om in een gewogen *adjacency matrix* op grond waarvan (bijvoorbeeld in R) digitale netwerkaafbeeldingen gemaakt kunnen worden.

3.4 Sessie 3: *Feedback loop & Analyse*: integratie van lokale kennis en externe kennis

Doel van de sessie

De derde sessie bouwt voort op de uitkomsten van de eerste twee sessies. Het doel is de analyse en integratie van de in die sessies geëxpliciteerde contextuele kennis met de kennis die voortkomt uit het door de onderzoekers in de gemeenschap uitgevoerde empirische onderzoek. Het doel van kennisintegratie, dat gebaseerd is op het derde uitgangspunt voor effectieve participatie uit Hoofdstuk 2, is niet eenvoudig te bereiken, omdat er bij de deelnemers gemakkelijk de indruk kan ontstaan dat de kennis voortkomende uit het empirische, wetenschappelijke onderzoek superieur is aan hun eigen, contextuele kennis. Voor een volwaardige kennisintegratie moet deze indruk actief bestreden worden. De onderzoekers benadrukken daarom zowel aan het begin als in de loop van sessie 3 dat beide kennisbronnen, dus de door de deelnemers gegenereerde contextuele kennis en de door het empirisch onderzoek gegenereerde externe kennis, gelijkwaardig zijn. Het is daarnaast ook van belang dat de onderzoekers geen gebruikmaken van termen als “objectief” en “subjectief”, maar juist benadrukken dat de uitkomsten uit het empirische onderzoek afkomstig zijn van een *steekproef* uit de gemeenschap en dat veel van deze uitkomsten gebaseerd zijn op *subjectieve* inschattingen, opvattingen of attitudes van respondenten.

Informatie- en hulpbronnen

De eerste hulpbron nodig voor sessie drie is het (gedigitaliseerde) gepercipieerde sociale netwerk uit sessie twee. De onderzoekers maken hiervan een digitale afbeelding. Een tweede belangrijke hulpbron zijn de uitkomsten van het in de gemeenschap uitgevoerde empirische onderzoek. Het doen van dit onderzoek en het genereren van de voor sessie 3 bruikbare op de data gebaseerde afbeeldingen vergt natuurlijk tijd. In de planning van de leergemeenschap moet hiermee rekening worden gehouden. De onderzoekers bereiden een overzicht voor van drie groepen uitkomsten.

De **eerste groep uitkomsten** bestaat uit beschrijvende gegevens uit de steekproef op het vlak van de in sessie één besproken kenmerken, zoals vertrouwen in de overheid, vertrouwen in het lokale energie-initiatief, waarden, normen en attitudes op het gebied van klimaatverandering, milieu en energie, etc. De inhoud van deze uitkomstengroep kan afgestemd worden op de elementen die in de eerste sessie tot de meeste discussie hebben geleid.

De **tweede groep uitkomsten** bestaat uit het sociale netwerk dat onderzoekers kunnen creëren op basis van de netwerkvragen in de aan respondenten voorgelegde vragenlijst. Het gaat hier om vraag 13 uit de vragenlijst in de Bijlage. Dit “externe” sociale netwerk heeft dezelfde kenmerken als het in sessie 2 getekende gepercipieerde netwerk: het is een gewogen netwerk tussen verenigingen, waarin verenigingsomvang en relatiegewicht op grond van de steekproef geschat kunnen worden. Ook dit externe netwerk wordt digitaal afgebeeld. Ook maken de onderzoekers een geïntegreerde versie van beide netwerken, waarin verenigingen en

relaties met kleur van elkaar onderscheiden zijn, al naargelang ze voortkomen uit de perceptie van de deelnemers (sessie 2) en / of het empirische onderzoek.

De **derde groep uitkomsten** betreft de bivariate samenhang tussen belangrijke gemeten concepten uit de vragenlijst.

Verder zijn voor sessie 3 een laptop, beamer en projectiescherm nodig.

Werkwijze

Sessie 3 beslaat ongeveer 2 uur en bestaat uit **drie stappen**. In **stap 1** bespreken en analyseren de deelnemers en de onderzoekers gezamenlijk de eerste uitkomstengroep hierboven. Deze bespreking staat in het teken van het vergelijken van de uitkomsten uit het empirische onderzoek met de in de vorige sessies (met name de eerste, maar ook de andere) gegenereerde lokale, contextuele kennis. Welke gegevens wijken opvallend af van wat men verwacht had en wat betekenen die afwijkingen, welke resultaten zijn in lijn met de verwachtingen en in welke zin bevestigt dat bepaalde aannames over de gemeenschap en haar inwoners, welke gegevens bieden hoopvolle aanknopingspunten voor het initiatief en welke duiden op het bestaan van barrières die overwonnen zouden moeten worden? Dat zijn de leidende vragen bij deze bespreking en de onderzoekers dragen er zorg voor dat deze vragen expliciet aan bod komen en dat iedere deelnemer gelijkelijk de gelegenheid krijgt haar of zijn opvattingen over het voetlicht te brengen.

In **stap 2** bespreken deelnemers en onderzoekers gezamenlijk opvallende bivariate samenhangen tussen in het onderzoek gemeten concepten. Het gaat hierbij nadrukkelijk zowel om samenhangen die bestaan en (verwachte) samenhangen die in de data ontbreken. Bij stap 1 zijn, zo is onze ervaring, al veel vragen bij deelnemers opgekomen over deze samenhangen, bijvoorbeeld in de vorm van vragen als, “Zijn de mensen die sceptisch zijn over klimaatverandering niet dezelfde mensen die weinig vertrouwen in het lokale energie-initiatief hebben?” of “Zit er ook verschil tussen vertrouwen in de Rijksoverheid en vertrouwen in de gemeente?”

In **stap 3** vergelijken deelnemers en onderzoekers gezamenlijk de beide sociale netwerken. Het is hierbij van belang eerst beide netwerken los te presenteren en kort toe te lichten en te bespreken, om pas daarna de geïntegreerde versie te tonen en in te gaan op verschillen en overeenkomsten. Twee onderwerpen dienen bij deze stap in ieder geval aan bod te komen. Ten eerste moet het gesprek gaan over de mate van inbedding van het lokale energie-initiatief in het gemeenschapsnetwerk. Wat valt er te zeggen over de inbedding op grond van het gepercipieerde netwerk uit sessie 2 en hoe wordt dat beeld genuanceerd, bijgesteld of bevestigd door de netwerkuitkomsten uit het empirische onderzoek? Om het gesprek over dit onderwerp te structureren en inhoud te geven, genereren de onderzoekers vooraf scores op bepaalde inbeddingsmaten (met name verschillende concepties van netwerkcentraliteit) voor beide netwerken apart en voor het geïntegreerde netwerk. Ten tweede moet het gesprek gaan over de structuur van het netwerk buiten het onmiddellijke gezichtsveld van de deelnemers.

Leidend hierbij is de vraag in welke mate het gepercipieerde netwerk en het netwerk uit het empirische onderzoek verschillen en overeenkomen waar het gaat om relaties tussen verenigingen die (sociometrisch) verder afstaan van het energie-initiatief. Welk beeld van de relationele structuur in “de bredere gemeenschap” rijst hieruit op en is de inschatting die het initiatief hiervan heeft volgens de deelnemers accuraat?

Sessie drie wordt afgesloten met een huiswerkopdracht voor zowel de onderzoekers als de deelnemers. De deelnemers krijgen alle bij deze sessie gebruikte gegevens mee naar huis, in de vorm van een set *PowerPoint*-slides. De huiswerkopdracht is dat deelnemers en onderzoekers onafhankelijk van elkaar op basis van de gegenereerde resultaten en de inzichten uit de eerste drie sessies een aantal veelbelovende *verspreidingsstrategieën* formuleren. *Wat* zou het energie-initiatief kunnen ondernemen en *met wie*, om meer lokale bewoners bij het initiatief te betrekken? Ook wordt aan de deelnemers gevraagd te reflecteren op wat de resultaten betekenen voor de positie van het energie-initiatief in de lokale gemeenschap en op de vraag hoe de resultaten ingezet kunnen worden voor het versterken van die positie, bijvoorbeeld als bron van input voor communicatie richting gemeente en provincie of private partijen (banken, midden- en kleinbedrijf, etc.). De bespreking van dit huiswerk staat centraal in de vierde en laatste sessie.

3.5 Sessie 4: Verspreidingsstrategieën ontwikkelen.

Doel van de sessie

Het doel van sessie vier, die ongeveer 2 uur duurt, is om te komen tot een of meer aanzetten tot een verbeterde verspreidingsstrategie voor het energie-initiatief. Hierbij is het van belang dat de onderzoekers zich bescheiden opstellen; zij dragen op gestructureerde wijze informatie en suggesties aan, maar zitten natuurlijk niet “aan het stuur”. Ook is in deze sessie de lokale, contextuele kennis van de initiatiefnemers over hun gemeenschap doorslaggevend. Pas als de geopperde verspreidingsstrategieën verenigbaar zijn met wat initiatiefnemers over hun gemeenschap weten, kunnen de strategieën effectief zijn.

Informatie- en hulpbronnen

De belangrijkste informatiebron voor sessie vier bestaat uit alle resultaten uit de voorgaande sessies, zoals samengevat in de set *PowerPoint*-slides aan het einde van sessie 3. De deelnemers hebben op grond hiervan vooraf nagedacht over mogelijke verspreidingsstrategieën. De onderzoekers bereiden zich voor op deze sessie door een sociale netwerkanalyse uit te voeren op de in sessies 2 en 3 gegenereerde netwerken. Daarbij beantwoorden ze in ieder geval de volgende vragen. Hoe valt de positie van het energie-initiatief sociometrisch te kenmerken (bijvoorbeeld in termen van aantallen contacten, centraliteit, etc.)? Hoe valt de structuur van het gehele netwerk te kenmerken (bijvoorbeeld in termen van clustering en fragmentatie)? Van welke clubs en verenigingen hebben de leden kenmerken, opvattingen of attitudes waarvan we weten dat ze positief of negatief samenhangen met deelname aan of inzet voor een energie-initiatief? En langs welke paden in het netwerk zijn deze verenigingen en clubs door het energie-initiatief te bereiken?

Werkwijze

Er moeten in ieder geval drie stappen gezet worden in sessie 4. De **eerste stap** is het bespreken van de ideeën voor verspreidingsstrategieën die de deelnemers vooraf hebben verzonnen. De **tweede stap** is het toelichten van de verspreidingsstrategieën die de onderzoekers hebben bedacht. De **derde stap** is het samenbrengen van deze ideeën, waarna uiteindelijk de deelnemers onderling besluiten hoe ze verdergaan. Afhankelijk van het verloop van de sessie en de ideeën die er bij de deelnemers leven, kan de volgorde van de eerste twee stappen aangepast worden. Hier bespreken we nu de tweede stap: de door de onderzoekers opgestelde ideeën voor verdere verspreiding van het initiatief. Deze stap bestaat uit een rapportage van in ieder geval de volgende **vier analyses**.

Ten eerste analyseren de onderzoekers de verdelingen van voor deelname aan energie-initiatieven belangrijke kenmerken (zoals vertrouwen in het initiatief, vertrouwen in de overheid, inschattingen van de deelname door anderen, inkomen en opleidingsniveau, etc.) over het

sociale netwerk. Op grond hiervan kan een aantal clubs en verenigingen aangewezen worden als mogelijke aangrijpingspunten voor verdere verspreiding.

Ten tweede onderscheiden de onderzoekers in de vorige stap geïdentificeerd veelbelovende clubs of verenigingen in twee typen: (i) clubs en verenigingen waarmee de initiatiefnemers reeds direct in contact staan (een “netwerkafstand” van 1) en (ii) clubs en verenigingen die in het netwerk te bereiken zijn door een “tussenstap” via een andere club of vereniging (een “netwerkafstand” van 2). Het eerste type veelbelovende club kan direct benaderd worden door het initiatief, terwijl het tweede type benaderd kan worden via de “bemiddelende vereniging” die het energie-initiatief en de “doelvereniging” met elkaar verbindt.

Ten derde maken de onderzoekers een “clusteranalyse” van het sociale netwerk, om te onderzoeken of er (naast eventuele segmentatie in termen van belangrijke ledenkenmerken) sprake is van vormen van “netwerksegmentatie”, of dat het netwerk juist sterk samenhangend is.

Ten vierde voeren de onderzoekers een “sociale diffusieanalyse” uit, waarin met simulatiemodellen inzichtelijk wordt gemaakt in welke mate clustering van het sociale netwerk verdere verspreiding van het energie-initiatief mogelijk in de weg staat.

Op basis van de uitkomst van deze vier analyses, stellen de onderzoekers een aantal clubs en verenigingen voor waarmee het energie-initiatief ogenschijnlijk vruchtbaar “in zee” zou kunnen gaan. Deze aanbevelingen worden vervolgens in het gesprek met de deelnemers geïnterpreteerd en preciezer gemaakt (“wat zouden we dan concreet moeten doen, moeten we een nieuw project opstarten, moeten we onze communicatie specifiek op deze groep richten, etc.?”) en op haalbaarheid getoetst (“wetende wie (een deel van) de leden van die clubs zijn, hoe waarschijnlijk is het dan dat deze verspreidingsstrategie succesvol zal zijn?”, etc.). Ook worden ze vergeleken met de ideeën die de deelnemers zelf over verdere verspreiding hebben geformuleerd op basis van de eerste drie sessies.

De ideeën voor verdere verspreiding van het energie-initiatief zijn de kroon op een proces van co-creatie en integratie van lokale contextuele en wetenschappelijke kennis. Hiermee wordt de leergemeenschap afgesloten.

Hoofdstuk 4. Resultaten van de uitvoering in twee gemeenschappen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we beknopt de resultaten van de uitvoering van onze leergemeenschap in twee dorpsgemeenschappen waarin een lokaal energie-initiatief actief is. Omwille van de anonimiteit, die een voorwaarde van deelname was, zullen we de gemeenschappen aanduiden met de letters A en B en zullen we geen informatie delen over omvang en samenstelling van de groep deelnemers. Om de leergemeenschap goed te kunnen evalueren, hebben we het Canberra protocol toegepast (Jones et al. 2009). Dit houdt in dat de onderzoekers voorafgaand aan de leergemeenschap een *designer*-vragenlijst hebben ingevuld om hun verwachtingen ten aanzien van de methode te expliciteren. De deelnemers hebben bovendien na iedere sessie van de leergemeenschap een *proces*-vragenlijst ingevuld om de sessie te evalueren. De resultaten van deze evaluatie bespreken we samen met de uitkomsten van iedere sessie, zodat deze uitkomsten zoveel mogelijk gecontextualiseerd zijn.

4.2 Resultaten sessie 1

De reflectie op de sociaal-demografische en economische samenstelling van de gemeenschappen, bracht bij beide groepen deelnemers (uit zowel gemeenschap A als B) zorgen naar boven over de voortgaande vergrijzing van hun gemeenschap en van het platteland meer in het algemeen. De jonge gezinnen die wel in de dorpen blijven wonen, hebben bovendien steeds minder tijd en zijn daardoor minder bezig met energie en duurzaamheid dan men zou wensen. Dit herkennen we uit eerder onderzoek dat we in soortgelijke gemeenschappen hebben gedaan. In beide gemeenschappen worden de deelnemers zich in deze sessie bovendien bewust van het feit dat ze als groep initiatiefnemers langs verschillende dimensies géén goede afspiegeling van hun gemeenschap zijn. Het gaat dan met name om het wel of niet hebben van kinderen, leeftijd, geslacht en inkomen. In beide groepen spreken de deelnemers op grond hiervan de vrees uit dat anderen hun initiatief zullen zien als een voorbeeld van “transitie voor de elite”.

De vergelijking tussen de verwachtingen van de deelnemers aangaande opvattingen en attitudes ten aanzien van de energietransitie in hun gemeenschap enerzijds en de resultaten dienaangaande uit eerder door ons verricht onderzoek anderzijds boden een aantal vernieuwende inzichten. Wat betreft “identificatie met de gemeenschap” waren de inschattingen van de deelnemers behoorlijk in lijn met uitkomsten uit eerder onderzoek, maar waar het ging om de bereidheid van gemeenschapsgenoten om deel te nemen aan het energie-initiatief liepen de opvattingen onder de deelnemers sterk uiteen. Sommige deelnemers waren aanvankelijk zeer positief en waren geschokt toen ze de matige deelnamebereidheid die voortkwam uit eerder onderzoek onder ogen kregen. Andere deelnemers waren op voorhand juist zeer negatief en leken juist uit die negatieve inschatting inspiratie te putten om zelf aan de slag te gaan, onder het motto “als wij het niet doen, doet niemand het”. In de discussie kwamen deelnemers in beide groepen tot de constatering dat de rest van de gemeenschap over het

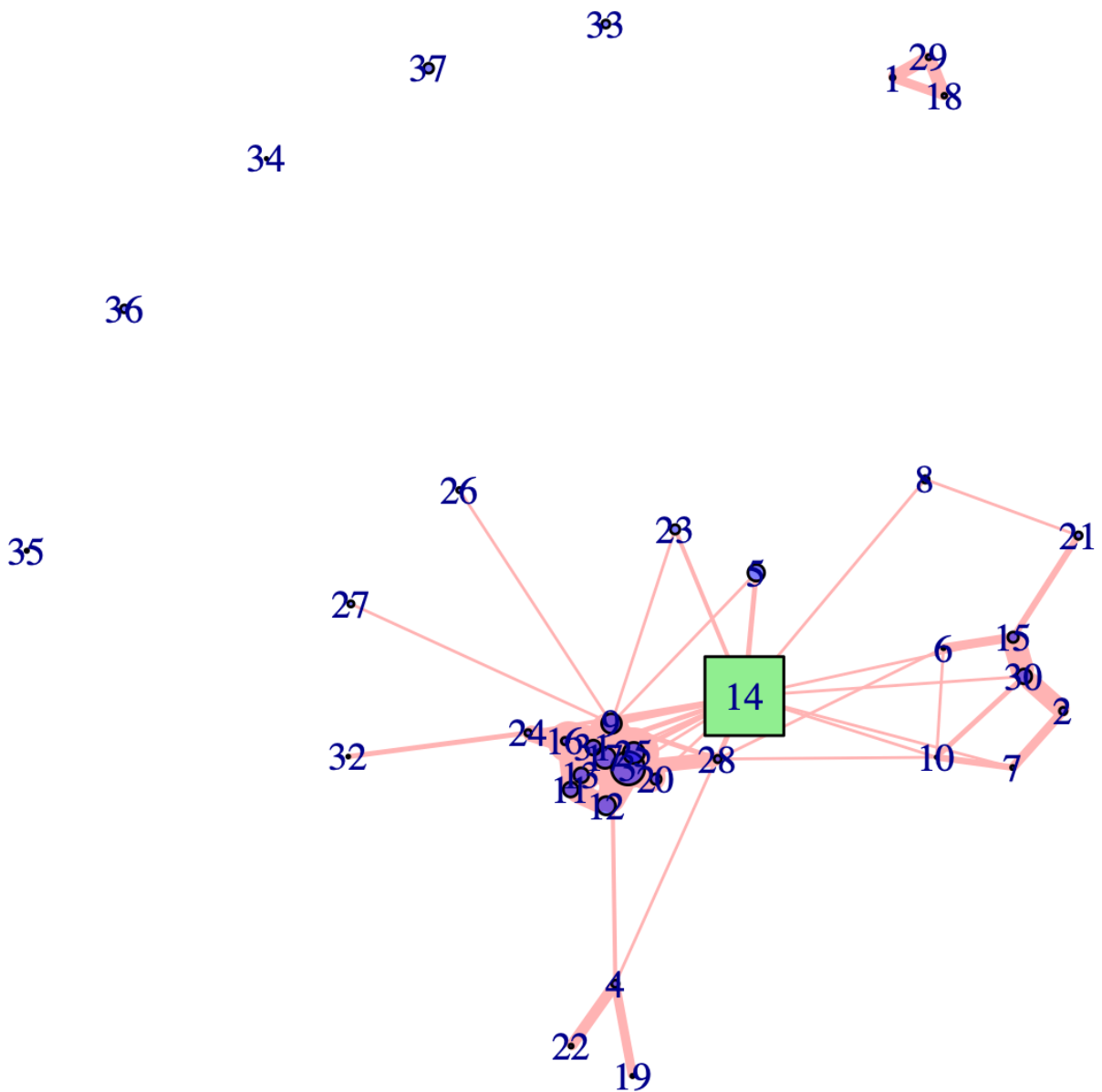
algemeen weinig initiatiefrijk of responsief is als het gaat om de energietransitie en dat het derhalve heel belangrijk is om zo concreet aan te geven wat “deelname” voor gemeenschapsgenoten in zal houden, om hen over de streep te kunnen trekken. Deelnemers verwachtten over het algemeen dat anderen eerder bereid zullen zijn te investeren dan om als vrijwilliger actief te worden, iets wat ook bevestigd wordt in ons eerdere onderzoek.

We hebben de deelnemers ook gevraagd in te schatten in hoeverre ze denken dat gemeenschapsgenoten vertrouwen in hen hebben. Deze opdracht werd als moeilijk ervaren en de inschattingen waren in zowel gemeenschap A als B aan de voorzichtige kant, vergeleken met de uitkomsten van eerder onderzoek in vergelijkbare gemeenschappen. Gevraagd naar de mate waarin gemeenschapsgenoten de gemeente en de nationale overheid vertrouwen, gaven deelnemers uit beide gemeenschappen antwoorden die heel dicht lagen bij bevindingen uit eerder onderzoek. In het bijzonder was hun inschatting accuraat dat gemeenschapsleden doorgaans meer vertrouwen hebben in de gemeente dan in de Rijksoverheid. Vanzelfsprekend kwam in dit bestek ook het gaswinningsdossier tamelijk uitgebreid aan de orde in de discussies. Met name het feit dat onzekerheid omtrent de afhandeling van schade aan de woning maakt dat bewoners huiverig zijn om nieuwe duurzaamheidsinvesteringen te plegen, werd naar voren gebracht als een punt dat direct raakt aan de activiteiten en de toekomst van het energie-initiatief.

We vroegen de deelnemers ook om te reflecteren op redenen voor gemeenschapsgenoten om deel te nemen aan het energie-initiatief. Grotendeels in lijn met bevindingen uit eerder onderzoek werden motieven genoemd als “klimaatverandering tegengaan”, “een betere wereld achterlaten voor toekomstige generaties” en “onafhankelijkheid van grote energiebedrijven”. Ook “onafhankelijkheid van de overheid” werd genoemd, naast financiële motieven. Deze oefening laat zien dat de deelnemers zich terdege bewust zijn van de veelheid aan motieven dat speelt en zich niet blind staren op financiële aspecten. In gemeenschap B noemden de initiatiefnemers bovendien nog de grote sociale cohesie als drijfveer en kracht en de vermeende complementariteit van in de gemeenschap aanwezige kennis en vaardigheden, waarvan juist vanwege de grote sociale cohesie goed gebruik zou kunnen worden gemaakt.

Over het algemeen laten de uitkomsten van sessie 1 zien dat het expliciteren van verwachtingen die initiatiefnemers hebben van attitudes, opvattingen en gedrag van leden van hun gemeenschap en het voeren van een grondige discussie hierover leiden tot nieuwe, gedeelde inzichten. Ook wordt de door de onderzoekers gepresenteerde informatie effectiever opgenomen en toepasbaar gemaakt op de eigen gemeenschap. Uit de evaluatierespons bleek dat deelnemers sessie 1 als plezierig, nuttig en inspirerend hebben ervaren. Men geeft aan nieuwe inzichten te hebben opgedaan over de (samenstelling en structuur van de) eigen gemeenschap, de positie van de initiatiefnemers in de gemeenschap en het gebruik van openbaar beschikbare data voor het in beeld krijgen van de groep bewoners die men wil activeren. Deelnemers waren positief over de wijze waarop in sessie 1 de eigen antwoorden werden geïntegreerd met de bevindingen uit eerder onderzoek. Ook het gebruik van [menti.com](https://www.menti.com) en de visualisaties werden positief gewaardeerd. Men benadrukt in de evaluatie het belang van het nemen van voldoende tijd voor de uitwisseling van gedachten en discussie. De

Figuur 2. Een weergave van het gedigitaliseerde netwerk uit Figuur 1.

Na het tekenen van het netwerk hebben we de deelnemers gevraagd om te reflecteren op de structuur van hun gemeenschap en op hun eigen positie daarin. De deelnemers uit gemeenschap B kwamen tot de constatering dat zij kennelijk duidelijke subgroepen of clusters percipiëren in hun gemeenschap en dat zij zelf de perceptie hebben dat hun initiatief die clusters aan elkaar verbindt. Uit formele netwerkmaten berekend op basis van het gedigitaliseerde netwerk, blijkt dit ook. Volgens de perceptie van de deelnemers is het initiatief behoorlijk centraal in de gemeenschap, al valt op dat (nog steeds volgens hun eigen perceptie) het initiatief vooral verbindingen heeft met clubs en verenigingen die op hun beurt weinig centraal zijn.

Vergeleken met gemeenschap B, hadden de deelnemers uit gemeenschap A de perceptie duidelijk minder centraal te zijn. Formele netwerkmaten berekend voor het netwerk van gemeenschap A bevestigen ook de impressie dat (volgens de perceptie van de deelnemers) het initiatief geen gemakkelijke toegang heeft tot alle subgroepen en clusters in de gemeenschap.

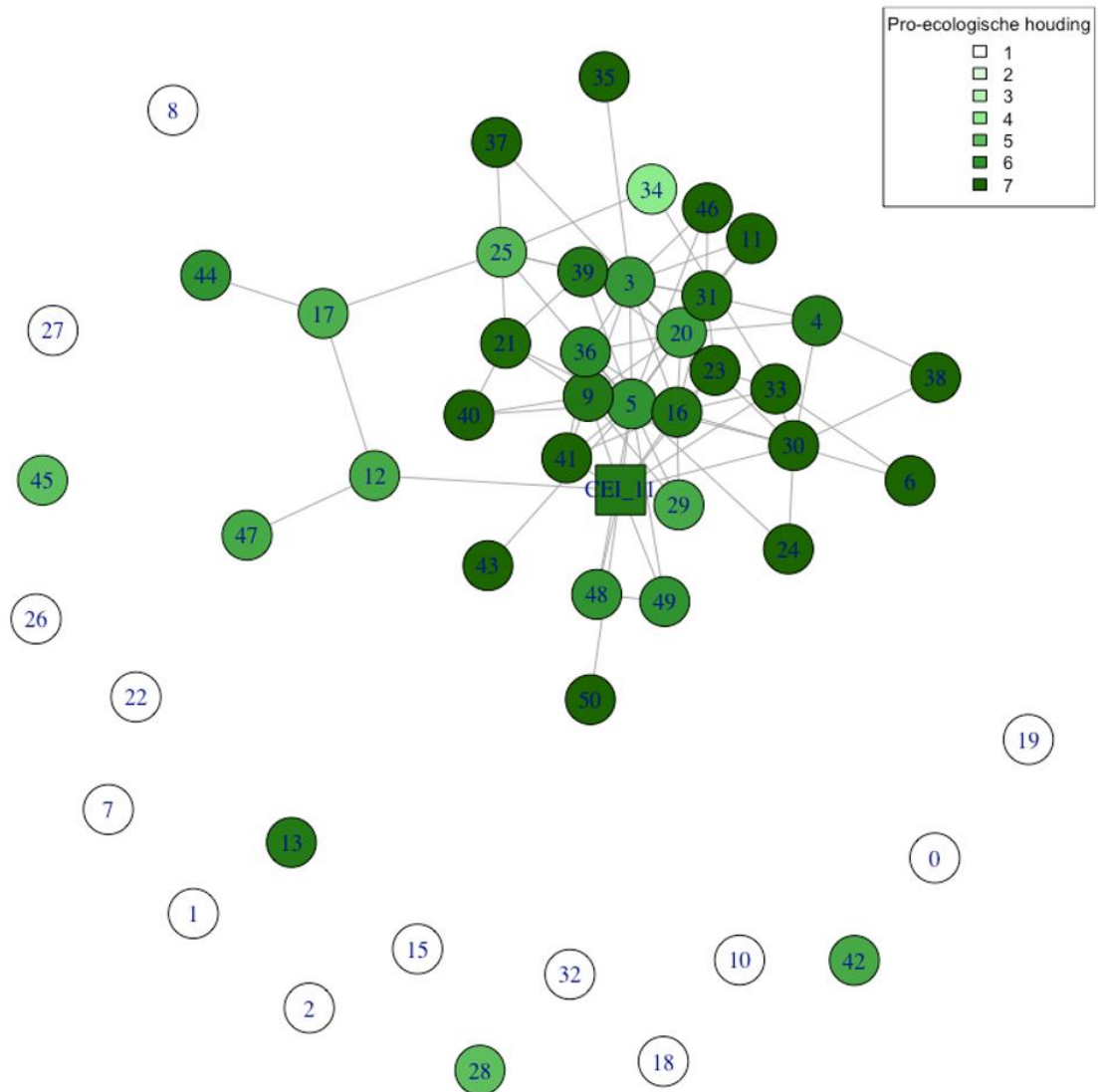
Alle formele netwerk analyses die de onderzoekers gedaan hebben zijn voor aanvang van sessie 3 met de deelnemers gedeeld. Het proces doorlopen in sessie 2 is heel vruchtbaar gebleken voor het expliciteren van wederzijdse (eerder onuitgesproken) percepties van de eigen gemeenschap. Er kwamen tijdens het tekenen van de netwerken dikwijls discussies op gang over de relaties in de gemeenschap, de omvang van bepaalde clubs of verenigingen en de verbindingen tussen hen en met het initiatief. Het tekenproces heeft langs die weg duidelijk impliciete vooronderstellingen van de verschillende deelnemers expliciet gemaakt en heeft de initiatiefnemers aangezet tot het kritisch bespreken van die vooronderstellingen. De uitkomsten van de meer formele netwerk analysematen was een goede aanvulling; enerzijds werden de kwalitatieve indrukken hiermee bevestigd, terwijl ze anderzijds de formele maten contextueel nuanceerden en inhoud gaven.

4.4 Resultaten sessie 3

De onderzoekers begonnen sessie 3 met een korte presentatie van de beschrijvende uitkomsten van het empirische onderzoek, met speciale aandacht voor representativiteit, houdingen jegens de energietransitie en klimaatverandering, vertrouwen in de overheid en in het initiatief, sociale normen en motivaties en redenen om wel of niet actief deel te nemen aan het energie-initiatief. Deze uitkomsten werden zoveel mogelijk gevisualiseerd en leidden direct tot veel reflectie en discussie. De discussie spitste zich direct toe op mogelijke bivariate samenhangen tussen verschillende kenmerken of variabelen.

In de volgende stap toonden de onderzoekers de verdeling van verschillende respondentkenmerken op het sociale netwerk. Figuur 3 hieronder laat bijvoorbeeld zien hoe milieuvriendelijke attitudes verdeeld zijn over de sociale structuur van gemeenschap B.

Gemiddelde pro-milieu houding per club

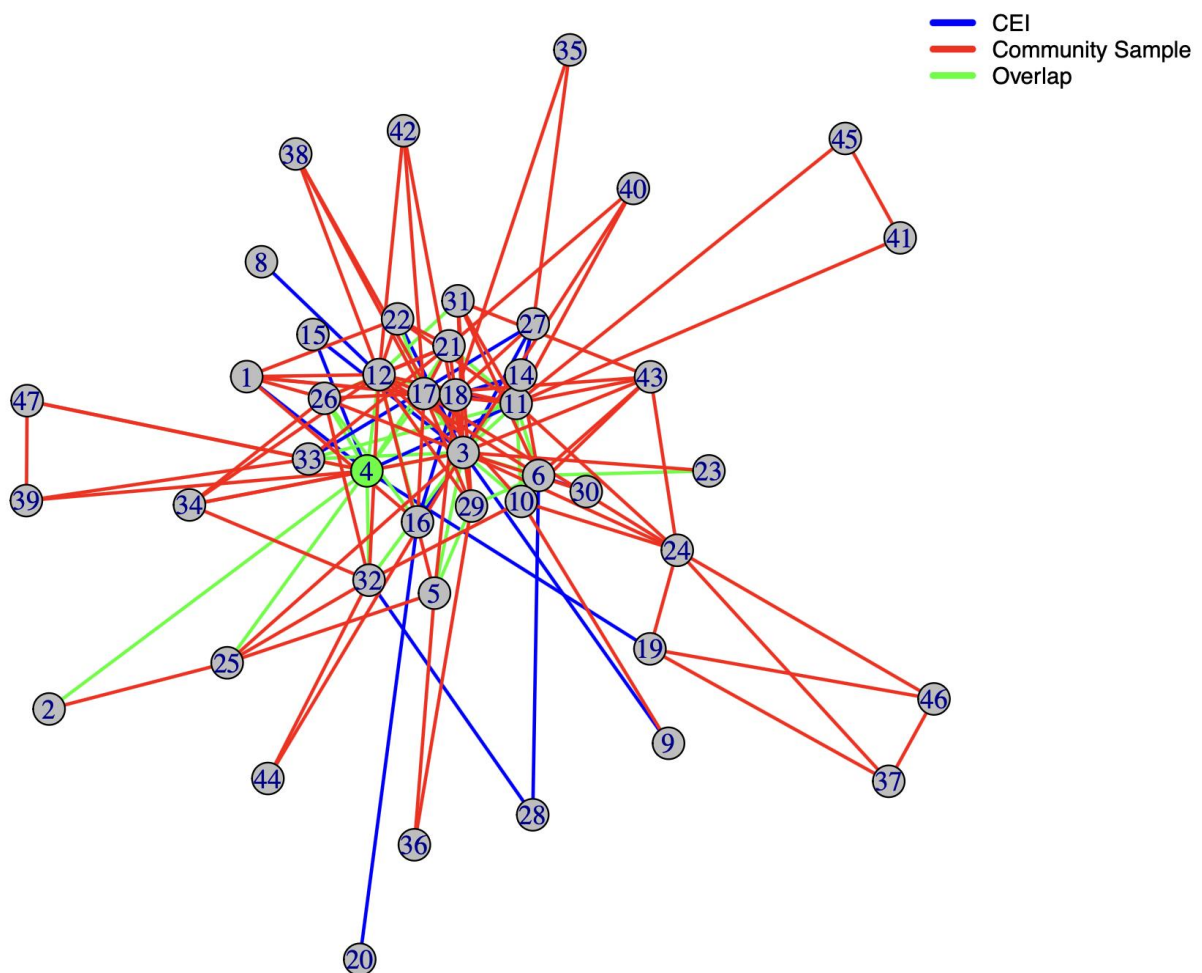

Figuur 3. De sociaal-structurele verdeling van milieuvriendelijke attitudes in gemeenschap B.

Dergelijke figuren maakten het mogelijk om met de deelnemers in gesprek te gaan over welke clusters, clubs of verenigingen in de gemeenschap mogelijke aanknopingspunten boden voor verdere verspreiding van het initiatief. Voorbeelden van andere kenmerken waarvan op deze manier de sociaal-structurele verdeling in kaart zijn gebracht zijn “vertrouwen in de initiatiefnemers” en “energiearmoede”. De deelnemers kwamen tot het beseft dat dit soort sociaal-structureel gecontextualiseerde informatie heel waardevol kan zijn als men wil voorkomen dat het initiatief in de gemeenschap vooral gezien wordt als “een project voor de lokale elite”.

Aan het eind van de presentatie van de resultaten toonden de onderzoekers een correlatieplot waarmee alle bilaterale samenhangen in beeld werden gebracht. Hieruit bleek bijvoorbeeld dat milieuvriendelijke attitudes inderdaad positief samenhangen met het geloof in eigen kunnen (het geloof dat (gemeenschappen van) huishoudens bij kunnen dragen aan een succesvolle energietransitie).

Om de door de deelnemers gepercipieerde sociale structuur te kunnen vergelijken met de uit het empirische onderzoek resulterende sociale structuur, hebben de onderzoekers de netwerkinformatie uit sessie 2 en uit het survey-onderzoek samengevoegd en gedigitaliseerd weergegeven. Figuur 4 hieronder geeft het samengevoegde netwerk van gemeenschap A weer.

Figuur 4. Het sociale netwerk van gemeenschap A, gebaseerd op de perceptie van de deelnemers en de uitkomsten van het survey-onderzoek.

Beide groepen deelnemers werden verrast door het grote aantal relaties *tussen* clubs en verenigingen waarop zij kennelijk geen zicht hadden. Dit maakte direct het nut van deze

oefening zichtbaar. Wat verder opviel was dat de *structurele* positie van het energie-initiatief, zoals blijkend uit formele centraliteitsmaten, verrassend weinig verschilde van de uitkomsten op basis van enkel het gepercipieerde netwerk. Dit laat zien dat beide initiatieven weliswaar veel relaties die in de gemeenschap bestaan niet waarnemen, maar dat hun inschatting van hun eigen positie in de gemeenschap behoorlijk accuraat is.

De uitkomsten van het survey-onderzoek en de samengevoegde sociaal-structurele informatie leidden tot levendige gesprekken over welke clusters in het netwerk het initiatief als “target” voor verdere verspreiding zou moeten kiezen. Beide groepen deelnemers gaven de onderzoekers ook direct “opdrachten” om bepaalde verbanden verder uit te zoeken. Deelnemers en onderzoekers werden op pad gestuurd met huiswerk: verzin op grond van alles wat we nu weten, een of meerdere veelbelovende verspreidingsstrategieën. De bespreking van dit huiswerk stond centraal in de vierde en laatste sessie.

4.5 Resultaten sessie 4

Voorafgaand aan sessie 4 hebben de onderzoekers alle tot nog toe gegenereerde onderzoeksresultaten gedeeld met de deelnemers, inclusief de uitkomsten van de additionele analyses waarom de deelnemers tijdens sessie 3 gevraagd hadden. Op deze manier konden de deelnemers in de voorbereiding van sessie 4 zelf aan de slag met alle beschikbare informatie, voor het bedenken van mogelijke verspreidings-, implementatie- en communicatiestrategieën.

De onderzoekers bereidden sessie 4 voor door allereerst te kijken naar mogelijkheden om centrale clubs of verenigingen waarmee het energie-initiatief een link heeft in het netwerk te mobiliseren, aangezien dit een in de verspreidingsliteratuur veelgenoemde strategie is. De uitkomsten van deze analyses waren voor de deelnemers weinig verrassend, omdat het veelal ging om clubs die op basis van sessies 2 en 3 al tamelijk uitgebreid besproken waren. Vervolgens richtten de onderzoekers zich op indirecte contacten, d.w.z., clubs en verenigingen die niet met één tussenstap verbonden zijn aan het energie-initiatief. Op basis van structurele balanstheorie zijn dit potentieel vruchtbare “targets” voor verdere verspreiding. Deze analyses wekten de interesse van de deelnemers en er ontstond direct een levendige discussie over hoe (de leden van) deze clubs mogelijk aangehaakt zouden kunnen worden.

In de voorbereiding op sessie 4 hadden de onderzoekers ook nog een drietal formele diffusiemodellen gedraaid, die gevoed waren met de data uit het onderzoek. De belangrijkste uitkomst van deze analyses was dat in het geval van beide gemeenschappen, de sociale structuur niet zodanig geclusterd is dat de verspreiding van het energie-initiatief ernstig belemmerd wordt (of dat de verspreidingsstrategie sterk aangepast zou moeten worden op puur sociometrische kenmerken van het netwerk).

Tegen het einde van sessie 4 bespraken deelnemers en onderzoekers gezamenlijk hoe alle in deze leergemeenschap opgedane kennis ingezet kan worden voor het vormgeven van een betere verspreidingsstrategie van het energie-initiatief. In gemeenschap A namen de

deelnemers direct zelf het heft in handen. Men wilde de opgedane kennis allereerst inzetten voor gerichte communicatie richting de gemeente. Daartoe vroeg men de onderzoekers een korte en krachtige notitie te schrijven over de positie van het initiatief in de gemeenschap en de potentie voor verdere verspreiding en succes. De onderzoekers namen deze opdracht direct aan. De deelnemers uit gemeenschap B namen een iets reflexievere houding aan en wilden eerst in de hele groep initiatiefnemers (waarvan een aantal voor sessie 4 verhinderd was) alle mogelijke verspreidingsstrategieën die aan de orde waren geweest bespreken. In beide groepen deelden de onderzoekers een PDF-bestand met alle uit de vier sessie voortgekomen resultaten, inclusief uitleg en mogelijke verspreidingsstrategieën.

Hoofdstuk 5. Lessen en vervolgstappen

5.1 Lessen

Het doel van deze leergemeenschap is om in gezamenlijkheid met lokale initiatiefnemers, in een proces van “co-creatie”, te komen tot nieuwe, veelbelovende verspreidingsstrategieën. De wijze waarop we de leergemeenschap hebben ontworpen doet zoveel mogelijk recht aan een viertal uitgangspunten die de basis vormen van effectieve participatie en die we aan het begin van Hoofdstuk 3 hebben toegelicht. De concrete opbrengsten van de leergemeenschap bestaan enerzijds uit het geheel aan kennis, inzichten en adviezen die deelname voor de beide energie-initiatieven heeft opgeleverd en anderzijds uit het co-creatieprotocol dat in dit rapport is beschreven. Dit co-creatieprotocol hebben we bovendien samengevat in een handout van A4-formaat, te vinden op [LINKS NAAR DE WEBSITES VAN GREK EN RUG](#). De theoretische achtergrond van onze netwerkmethodologie staat beschreven in Nientimp et al. (2024) en Goedkoop et al. (2022). Op grond van deze theoretische basis hebben we een leergemeenschap ontworpen waarin maximaal aandacht is voor de integratie van lokale, contextuele kennis en externe, wetenschappelijke kennis. In de uitvoering van de leergemeenschap is uit opmerkingen van deelnemers tijdens de evaluatie en tijdens het proces zelf gebleken dat we in deze opzet geslaagd zijn. De deelnemers hebben de leergemeenschap duidelijk als een proces van “tweerichtingsverkeer” ervaren en zijn via de integratie van verschillende vormen van kennis tot nieuwe inzichten in hun eigen gemeenschappen gekomen. En ook wij als onderzoekers hebben ervaren dat formele onderzoeksresultaten genuanceerd en verrijkt worden met contextuele kennis van deelnemers. Een belangrijke voorwaarde voor het bereiken van dit resultaat is volgens ons het betrekken van de deelnemers in de gehele onderzoekscyclus, van ontwerp, via dataverzameling en analyse, tot interpretatie en advies.

Een belangrijk thema dat gedurende de 4 sessies naar voren kwam in gesprekken met de deelnemers was “eigenaarschap”. De deelnemers aan de leergemeenschap gaven aan vollop mogelijkheden te zien het onderzoek en de onderzoeksresultaten aan te passen en in te zetten voor hun eigen, collectieve doelen. Bovendien hebben beide groepen deelnemers de onderzoekers naar aanleiding van bepaalde uitkomsten expliciete opdrachten gegeven om bepaalde aanvullende analyses te doen, of om uitkomsten in een gerichte notitie uit te werken. Dit eigenaarschap maakt dat de resultaten van de leergemeenschap veel beter doorwerken dan wanneer we het proces meer top-down, als éénrichtingsverkeer, zouden hebben ingericht. Bovendien kwamen de deelnemers in beide groepen zelfstandig tot nieuwe ideeën voor verspreiding of communicatie.

Ofschoon men heel voorzichtig moet zijn met generalisaties op grond van slechts twee gevallen, denken we dat de toepassing van onze leergemeenschap een aantal lessen bevat aangaande het belang van co-creatieprocessen voor de *governance* van lokale energie-initiatieven. Ten eerste bleek uit de toepassing van onze leergemeenschap dat het slecht gesteld is met het vertrouwen in de (landelijke) overheid. Het vertrouwen is zo laag, volgens de deelnemers aan de leergemeenschap, juist vanwege een (gepercipieerde) eenzijdige, top-down benadering van burgers door de overheid. In de twee concrete casus uit Hoofdstuk 4 speelt

zeer waarschijnlijk ook het gaswinningsdossier een grote rol, maar wantrouwen in de overheid is wel degelijk een meer voorkomend verschijnsel. Ons op tweerichtingserkeer gestoelde co-creatieproces scheidt nu juist de randvoorwaarden voor het ontstaan van vertrouwen en wederzijdse samenwerking. Daarom denken we ook dat onze leergemeenschap laat zien dat in een proces van werkelijke co-creatie van kennis en beleid, waarin belanghebbende burgers (en mogelijk ook lokale ondernemers) als gelijkwaardige partners worden behandeld, het vertrouwen en de acceptatie van (onderzoeks-) feiten kunnen ontstaan die nodig zijn voor een effectieve implementatie van beleidsmaatregelen. Simpel gezegd geldt dat beleid pas werkt als de doelgroep ervan een beetje mee wil werken; welnu, dat meewerken wordt een stuk waarschijnlijker als de doelgroep vanaf acqut betrokken is bij (de vorming van de informatiebasis voor) het beleid (vgl. Radtke, 2025a; Teodoro & Prell, 2023).

Ten tweede geldt dat zonder de (soms gedetailleerde) kennis en inzichten van lokale belanghebbende, noch de (lokale) overheid, noch onderzoekers in staat zijn kennis en beleid adequaat te richten op behoeftes of problemen van lokale gemeenschappen. Onze leergemeenschap maakt het tweezijdige leren mogelijk dat hiervoor onontbeerlijk is. We hebben als onderzoekers aan den lijve ondervonden hoe kennis en inzichten van deelnemers aan de leergemeenschap ons begrip van de formele onderzoeksresultaten heeft vergroot. De deelnemers hebben op hun beurt ervaren dat de vertaling van de formele onderzoeksresultaten naar voor hen bruikbare inzichten vrijwel moeiteloos tot stand kwam, omdat ze vanaf het begin en gedurende het hele proces betrokken waren als “mede-onderzoekers”.

Ten derde laat onze leergemeenschap zien dat het heel belangrijk is percepties van initiatiefnemers van lokale energie-initiatieven te spiegelen aan uitkomsten van empirisch onderzoek in de onderhavige gemeenschap. Met name de uitkomsten van het sociale netwerkgedeelte van de leergemeenschap en het empirisch onderzoek waren in dit verband tekenend. Ofschoon deelnemers aan de leergemeenschap een behoorlijk accuraat beeld bleken te hebben van hun eigen structurele positie in de gemeenschap, bestonden er ook heel veel relaties “verderop in de gemeenschap” waarvan de initiatiefnemers geen weet hadden. Dergelijke relaties zijn echter wel heel belangrijk als het gaat om een effectieve mobilisatie van de rest van de gemeenschap en onze leergemeenschap is het middel bij uitstek om deze relaties in kaart te brengen.

5.2 Vervolgstappen

Onze leergemeenschap is vervat in een protocol dat toegepast kan worden in willekeurig welke gemeenschap waarin een energie-initiatief bestaat of wordt opgezet. Een eerste vervolgstap is dan ook dat de leergemeenschap uitgevoerd zal worden in nieuwe gemeenschappen, waarbij de resultaten worden vastgelegd en teruggekoppeld, zodat de leergemeenschap gedurig verbeterd kan worden. Maar ook in gemeenschappen waarin (nog) geen energie-initiatief bestaat kan de leergemeenschap ingezet worden, waarbij de deelnemers bestaan uit bijvoorbeeld gemeenteambtenaren of andere lokale beleidsmakers. Juist voor hen geldt dat diepgaande kennis van de sociale structuren van de gemeenschappen die ze willen mobiliseren

van groot belang is. Onze leergemeenschap zal hen helpen hun eigen impliciete kennis te expliciteren en te spiegelen aan formele kennis uit het begeleidende empirisch onderzoek. We denken nadrukkelijk *niet* dat onze leergemeenschap een blauwdruk is: lokale, contextuele kennis blijft onontbeerlijk voor beleid gericht op gedragsverandering in concrete gemeenschappen. Daarom bevat dit rapport een protocol voor het uitvoeren van een leergemeenschap en geen verzameling “handreikingen” voor het voeren van beleid. Een laatste, zeer belangrijke, vervolgstap is het monitoren van de effectiviteit van de uit de leergemeenschap volgende verspreidings- en communicatiestrategieën. Hiertoe moeten deelnemende gemeenschappen langere tijd gevolgd worden, om hun aanwas te kunnen positioneren in de sociale netwerken die tijdens de leergemeenschap zijn geconstrueerd. Met zo'n aanpak zal echt blijken in hoeverre de netwerkaanpak ook in de daadwerkelijke verspreiding van deelname aan het initiatief zichtbaar wordt.

Referenties

Creutzig, F., Niamir, L., Bai, X. et al. (2022). Demand-side solutions to climate change mitigation consistent with high levels of well-being. *Nat. Clim. Chang.* 12, 36–46. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01219-y>.

Diestelmeier, L. (2025). Energiegemeenschappen in de Energiewet: een concept in ontwikkeling. *Nederlands Tijdschrift voor Energierecht* 5/6, Den Hollander.

Germes, L. A. M. H., Wiekens, C. J., & Horlings, L. G. (2021). Success, Failure, and Impact of Local Energy Initiatives in The Netherlands. *Sustainability*, 13(22), Article 22. <https://doi.org/10.3390/su132212482>

Germes, L. A. M. H., Wiekens, C. J., & van der Windt, H. J. (2025). Role of social networks in upscaling energy communities: Experiences from the Netherlands. *Energy Policy*, 206, 114792. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2025.114792>

Geskus, S., Punt, M. B., Bauwens, T., Corten, R., & Frenken, K. (2024). Does social capital foster renewable energy cooperatives? *Journal of Economic Geography*, lbae031. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbae031>

Goedkoop, F., Dijkstra, J., & Flache, A. (2022). A social network perspective on involvement in community energy initiatives: The role of direct and extended social ties to initiators. *Energy Policy*, 171, 113260. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113260>

Jones, N. A., Perez, P., Measham, T. G., Kelly, G. J., d'Aquino, P., Daniell, K. A., Dray, A., & Ferrand, N. (2009). Evaluating Participatory Modeling: Developing a Framework for Cross-Case Analysis. *Environmental Management*, 44(6), 1180–1195.

Middlemiss, L., Davis, M., Brown, D., Bookbinder, R., Cairns, I., Mininni, G. M., Brisbois, M. C., Hannon, M., Owen, A., & Hall, S. (2024). Developing a relational approach to energy demand: A methodological and conceptual guide. *Energy Research & Social Science*, 110, 103441. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103441>

Nientimp, D., Goedkoop, F., Flache, A., & Dijkstra, J. (2024). A social network approach to community energy initiative participation. *Energy Efficiency*, 17(6), 66. <https://doi.org/10.1007/s12053-024-10247-4>

Reed, M. S. (2008). Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation*, 141(10), 2417–2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>

Reed, M. S., Vella, S., Challies, E., de Vente, J., Frewer, L., Hohenwallner-Ries, D., Huber, T., Neumann, R. K., Oughton, E. A., Sidoli del Ceno, J., & van Delden, H. (2018). A theory of

participation: What makes stakeholder and public engagement in environmental management work? *Restoration Ecology*, 26(S1), S7–S17. <https://doi.org/10.1111/rec.12541>

Richardson, K. et al. (2023). Earth beyond six of the nine planetary boundaries. *Science Advances*, 9, DOI:10.1126/sciadv.adh2458.

Schiffer, E., & Hauck, J. (2010). Net-Map: Collecting Social Network Data and Facilitating Network Learning through Participatory Influence Network Mapping. *Field Methods*, 22(3), 231–249. <https://doi.org/10.1177/1525822X10374798>

Walsh, M. (2021, May 24). Governments are overlooking a key piece in the climate puzzle: Community energy. *Climate Home News*. <https://ec2-13-40-238-177.eu-west-2.compute.amazonaws.com/2021/05/24/governments-overlooking-key-piece-climate-puzzle-community-energy/>

BIJLAGEN

A) Vragenlijst

TOESTEMMINGSFORMULIER DEELNAME ONDERZOEK

Hartelijk dank voor uw interesse en deelname aan dit onderzoek! Voordat u met de vragenlijst begint, vragen we uw toestemming voor het gebruik van uw gegevens. Leest u het onderstaande goed door:

- *Ik heb de informatie over het onderzoek gelezen. Ik heb genoeg gelegenheid gehad om er vragen over te stellen.*
- *Ik begrijp waar het onderzoek over gaat, wat er van me gevraagd wordt, welke gevolgen deelname kan hebben, hoe er met mijn gegevens wordt omgegaan, en wat mijn rechten als deelnemer zijn.*
- *Ik begrijp dat deelname aan het onderzoek vrijwillig is. Ik kies er zelf voor om mee te doen. Ik kan op elk moment stoppen met meedoen. Als ik stop, hoef ik niet uit te leggen waarom. Stoppen zal geen negatieve gevolgen voor mij hebben.*
- *Ik geef hieronder aan waar ik toestemming voor geef.*

Toestemming voor deelname aan het onderzoek:

Ja, ik geef toestemming voor deelname.

of

Nee, ik geef geen toestemming voor deelname.

Toestemming voor het samenvoegen van mijn gegevens met gegevens uit vergelijkbare onderzoeken:

Ja, ik geef toestemming voor samenvoeging.

of

Nee, ik geef geen toestemming voor samenvoeging.

Toestemming voor het hergebruiken van mijn gegevens voor toekomstige onderzoeken:

Ja, ik geef toestemming voor hergebruik/delen.

of

Nee, ik geef geen toestemming voor hergebruik.

Toestemming voor de verwerking van mijn persoonsgegevens:

Ja, ik geef toestemming voor de verwerking van mijn persoonsgegevens zoals vermeld in de uitnodigingsbrief.

of

Nee, ik geef geen toestemming voor de verwerking van mijn persoonsgegevens.

VRAGENLIJST ENERGIETRANSITIE IN [NAAM GEMEENSCHAP]

- Heeft u vragen over de vragenlijst of het onderzoek? Dan kunt u contact opnemen met de helpdesk: bel/WhatsApp 050 - 20 53 014 (op werkdagen tussen 9:00 en 17:00), e-mail: helpdesk@zorgfocuz.nl.
- U kunt de vragen beantwoorden door het hokje van uw keuze aan te kruisen. Heeft u per ongeluk een kruisje in een verkeerd hokje gezet? Zet dan haakjes om het verkeerd aangekruiste hokje: (x) en kruis het juiste hokje aan.
- Het invullen van deze vragenlijst duurt ongeveer 15-20 minuten. De vragenlijst bestaat uit 8 delen.
- Er zijn geen goede of foute antwoorden op de vragen; het gaat om uw persoonlijke mening. Denk niet te lang na over uw antwoord, maar noteer de eerste reactie die in u opkomt.

DEEL 1: WAT VINDT U VAN KLIMAATVERANDERING?

Geef alstublieft aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen.

	Helemaal mee oneens					Helemaal mee eens	
	1	2	3	4	5	6	7
1. De gevolgen van klimaatverandering worden sterk overdreven	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Grote bedrijven moeten het voortouw nemen met actie tegen klimaatverandering	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. De overheid moet het voortouw nemen met actie tegen klimaatverandering	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. De kwaliteit van het milieu zal verbeteren als ik actie onderneem om het milieu te verbeteren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Klimaatverandering bestaat niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Ik kan aan het milieu bijdragen door thuis mijn energie of watergebruik te verminderen (2)
-

DEEL 2: U EN UW BUURT OF DORP

Omdat dit onderzoek zich specifiek richt op uw mening over de energietransitie in [NAAM GEMEENSCHAP] is het van belang meer te weten te komen over hoe u zichzelf als bewoner van dit dorp ziet. Het gaat hier bijvoorbeeld om uw betrokkenheid bij de gemeenschap en het contact met uw burens of dorpsgenoten.

Geef alstublieft aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen over uw buurt of dorp:

	Helemaal mee oneens				Helemaal mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
7. Bewoners van dit dorp vinden het belangrijk om bewust om te gaan met energie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Bewoners van dit dorp vinden het belangrijk om hun energieverbruik te verduurzamen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ik identificeer mij met dit dorp	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Lokaal kunnen we als burgers gezamenlijk (op buurt-, wijk-, of dorpsniveau) iets tegen klimaatverandering doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11. Lokaal kunnen we als burgers gezamenlijk (op buurt-, wijk-, of dorpsniveau) de energietransitie bevorderen.

12. Hoe vaak...	Nooit	Bijna nooit	Een paar keer per jaar	Een paar keer per maand	Een paar keer per week
a. ...komen andere buurt- of dorpsgenoten bij u, of u bij hen thuis?	☐	☐	☐	☐	☐
b. ...doet u mee aan activiteiten in uw buurt of dorp?	☐	☐	☐	☐	☐
c. ...helpt u of krijgt u van andere buurt- of dorpsgenoten hulp bij huishoudelijk werk of praktische klusjes?	☐	☐	☐	☐	☐
d. ...geeft u aan of krijgt u van andere buurt- of dorpsgenoten goede raad of advies?	☐	☐	☐	☐	☐

13. Als u lid bent van een groep club of organisatie in uw dorp/buurt kunt u aangeven welke groepen dit zijn? Let op: wees hier alstublieft zo specifiek mogelijk: 'Bestuur voetbalclub Blauw Wit' in plaats van 'Bestuur'. Geef alstublieft ook per groep aan hoe vaak u bijeenkomsten hiervan bijwoont of gebruik maakt van deze groep (bij sportverenigingen kunt u bijvoorbeeld aan trainingen denken).

Voorbeeld:

Naam Groep:	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Halfjaarlijks	Jaarlijks	Niet van toepassing
1: Bestuur voetbalclub Blauw Wit	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vul hieronder zelf de groepen in en vink de frequentie aan:

Naam Groep:	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Halfjaarlijks	Jaarlijks	Niet van toepassing
1:	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2:	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3:	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4:	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5:	☐	☐	☐	☐	☐	☐

DEEL3: UW ENERGIEGEDRAG EN PLANNEN

14. Bent u gemotiveerd om... {1= helemaal niet gemotiveerd; 7= heel erg gemotiveerd}

	1 (1)	2 (2)	3 (3)	4 (4)	5 (5)	6 (6)	7 (7)
... in verdere verduurzaming van u huis te investeren zoals b.v. zonnepanelen, Isolatie (HR ++ glas) of energiezuinige apparaten? (1)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... collectief met buren en dorpsgenoten in verduurzaming te investeren zoals het collectief bestellen van zonnepanelen of deelnemen aan een energiecoöperatie? (2)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... aan een lokale energie-initiatief dat groene energie opwekt of het dorp/de buurt verduurzaamd deel te nemen?							

15. Bent u erin geïnteresseerd om *samen met uw dorps/buurtgenoten* uw dorp/buurt binnen 10 jaar te verduurzamen door bijv. investeringen in een zonneweide of verduurzaming van uw huis?

- Ja
- Misschien
- Nee

Deel 4: lokale energie-initiatieven. De volgende vragen gaan over energiebesparing en -opwekking in lokale initiatieven. Sommige vragen richten zich op een initiatief dat enige tijd geleden is gestart genaamd “(naam initiatief)”. *Let op: uw antwoorden vormen geen verplichting tot welke actie dan ook. Op basis van uw antwoord op deze vraag zal en kan niemand u benaderen om lid van (naam initiatief) te worden.*

16. Bent u op de hoogte van het initiatief “(naam initiatief)”?

- Ja
- Nee ga door naar vraag 19

17. Bent u lid van (naam initiatief)?

- Ja
- Nee

18. Bent u erin geïnteresseerd om...	Ja	Misschien	Nee
a. ...de komende bijeenkomsten over (naam initiatief) bij te wonen?	☐	☐	☐
b. ...als vrijwilliger aan (naam initiatief) te nemen?	☐	☐	☐
c. ...financieel te investeren in de uitvoering van plannen die door (naam initiatief) worden ontwikkeld?	☐	☐	☐

* kijkt u dan op XXXXXX (website van de CEI)

19. Ik zou (eventueel) deel willen nemen aan (naam initiatief) :	Helemaal mee oneens						Helemaal mee eens
	1	2	3	4	5	6	7
a. ... vanwege sociale reden (b.v. omdat ik mijn sociale relatie wil verbeteren of het leuk vindt om samen met mijn burens dingen te ondernemen)	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
b. ... omdat ik wil bijdragen aan een beter milieu	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
c. ... omdat ik geld wil besparen en het als een goede investering zie	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
d. ... omdat ik onafhankelijk wil zijn van grote energiebedrijven	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
e. ... omdat ik het comfort van mijn woning wil verbeteren	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
f. ... omdat ik bang ben voor hogere energieprijzen vanwege de energiecrisis	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
g. ... omdat ik me ervoor verantwoordelijk voel om duurzame energie voor iedereen toegankelijk te maken.	[	☐	☐	☐	☐	☐	]
i. Anders namelijk:	[	☐	☐	☐	☐	☐	]

Geef alstublieft aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen:

	Helemaal mee oneens	Helemaal mee eens
--	------------------------	----------------------

	1	2	3	4	5	6	7
20. Ik heb te weinig kennis om zelf investeringen in duurzaamheid te doen	[	☐	[	[	[	☐	[
21. Ik heb te weinig tijd om me te verdiepen in informatie over investeringen in duurzaamheid	[	☐	[	[	[	☐	[
22. Mijn eigen financiële situatie of toekomst (of die van mijn huishouden) is te onzeker om te investeren in duurzaamheid	[	☐	[	[	[	☐	[
23. Het rendement van investeringen in duurzaamheid is mij te onzeker	[	☐	[	[	[	☐	[
24. Om te kunnen investeren in de duurzaamheid van mijn woning zou ik bijv. vakanties, uitstapjes of hobby's die geld kosten moeten opgeven	[	☐	[	[	[	☐	[
25. Aan de activiteiten van [Naam initiatief] wil ik niet meedoen omdat ik me geen deel van de gemeenschap in [Naam gemeenschap] voel	[	☐	[	[	[	☐	[

26. Ik zou aan het initiatief willen deelnemen als...	Helemaal mee oneens			Helemaal mee eens			
	1	2	3	4	5	6	7
a. ... ik ondersteuning van bijvoorbeeld een energiecoach krijg met kennis van energiebesparing, technische informatie en financiële kwesties.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b. ... ik samen met een groep andere mensen een gezamenlijke investering kan doen in de verduurzaming van mijn huis of ons dorp, door b.v. een fonds.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c. ... ik op de hoogte zou worden gehouden van besluiten en resultaten van het initiatief, bijv. door middel van een nieuwsbrief of een mailinglijst.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Er is een aantal personen betrokken bij dit project binnen [Naam initiatief]. Hieronder ziet u hun namen. Kent u een of meerdere van deze personen? En zo ja, hoe zou u de relatie met deze persoon omschrijven? De informatie die u geeft wordt nooit in directe vorm teruggekoppeld aan de betrokkenen bij dit project.

27. Kent u deze personen die betrokken zijn bij dit project?

	Nee	Ja
(naam initiatiefnemer)	☐	☐
"	☐	☐
"	☐	☐

28. Hoe zou u de relatie met deze persoon/personen omschrijven?

	Kennis	Vriend	Familie
Deze persoon is een:	☐	☐	☐
Deze persoon is een:	☐	☐	☐
Deze persoon is een:	☐	☐	☐

29. Hoe sterk is uw band met deze persoon/personen?

Wanneer u de persoon niet kent, kruis 'Niet van toepassing' aan.

	Niet van toepassing	Helemaal niet sterk	Niet sterk	Neutraal	Sterk	Heel sterk
(naam initiatiefnemer)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
"	☐	☐	☐	☐	☐	☐
"	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. Ik vind dat de mensen van (naam initiatief)...

	Helemaal mee oneens							Helemaal mee eens						
	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
a. ... open zijn over hun activiteiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b. ... de benodigde vaardigheden en kennis hebben om hun activiteiten goed uit te voeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

c. ... betrouwbaar zijn

[   ]

31. In hoeverre hebt u het gevoel dat er goed met uw belangen rekening wordt gehouden, bij....

Helemaal
mee oneens

Helemaal
mee eens

1

2

3

4

5

6

7

a. ... (naam initiatief)?

[   ]

b. ...gemeentelijk beleid op het gebied van energie?

[   ]

c. ...beleid van de Rijksoverheid op het gebied van energie?

[   ]

32. In hoeverre vertrouwt u *in het algemeen*:

Nooit

Bijna nooit

Soms

Meestal

Altijd

1

2

3

4

5

a. Uw burens/dorpsgenoten

b. Het overheidsapparaat

c. Leveranciers van duurzame technologieën

	Bijna niemand		Ongeveer de helft			Bijna allemaal	
	1	2	3	4	5	6	7
33. Denkt u dat veel dorpsgenoten aan het project (naam initiatief) (zullen) nemen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. In hoeverre denkt u dat...	Helemaal mee oneens			Helemaal mee eens			
	1	2	3	4	5	6	7
a. ...de winsten uit het plaatsen van zonnepanelen of het isoleren van huizen eerlijk worden verdeeld?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b. ...subsidies voor de energietransitie eerlijk worden verdeeld?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

DEEL 5: ENERGIEKOSTEN

35. Hoeveel procent van uw inkomen betaalt u aan de energierekening?

- Meer dan 20%   Minder dan 5%
 15-20%   Wil ik niet zeggen
 10-15%   Weet ik niet
 5-10%

36. Loopt u achter met het betalen van uw energierekening?

- Ja
 Nee
 Wil ik niet zeggen

37. Wat is het energielabel van uw huis?

A	B	C	D	E	F	G	Weet ik niet
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

38. Wat is het gemiddeld aantal ruimtes in uw huis dat u in staat bent om te verwarmen in de winter?

- Geen kamers verwarmd
- Eén kamer verwarmd
- Verschillende kamers verwarmd, maar niet alle
- Alle kamers verwarmd

39. Heeft u in uw huis last van de volgende problemen?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- Lekkage
- Vochtproblemen
- Schimmel
- Rot
- Geen van de bovenstaande antwoorden

DEEL 8: PERSOONLIJKE KENMERKEN

De volgende vragen gaan over uw persoonlijke kenmerken. Deze vragen stellen we om na te kunnen gaan of deelnemers aan de vragenlijst een goede afspiegeling vormen van de Nederlandse populatie.

40. Om geen gegevens aan uw persoon te kunnen koppelen, maar de vragenlijst toch te kunnen identificeren als zijnde beantwoord door een en dezelfde persoon, vragen wij u een code te genereren op basis van het volgende criterium:

Vul de eerste letter in van:

De stad waar u geboren bent:	<input type="text"/>
De voornaam van uw moeder:	<input type="text"/>
De maand waarin u bent geboren:	<input type="text"/>

Voorbeeld:	
	Mijn code
Groningen	G
Magrit	M
April	A

Uw lievelingsdier:		Hond	H
En de eerste twee cijfers van uw vaders verjaardag:		06-10-1966	06

Deze code wordt samen met de rest van de getranscribeerde gegevens opgeslagen op een veilige RUG-server.

41. Ik ben een...

- Vrouw
- Man
- Anders, namelijk: .....

42.

Mijn geboortjaar is:

43. Mijn hoogst afgeronde opleiding is...

- basisonderwijs of lagere school
- lager beroepsonderwijs
(MAVO, LBO, LEAO, LHNO, LTS)
- middelbaar algemeen onderwijs /
beroepsonderwijs (VWO, HAVO, VMBO,
MULO, MBO)
- hoger algemeen onderwijs / beroepsonderwijs
(HBS, HBO, HTS, HEAO)
-

44. Woont u in een huurhuis of bent u eigenaar van uw woning?

- Huurder
- Eigenaar
-

Anders namelijk:

wetenschappelijk onderwijs (universiteit)

- anders, namelijk:

45. Welke keuzemogelijkheid geeft het beste uw werksituatie aan?

- Ik werk nu voltijd
- Ik werk nu deeltijd
- Ik werk als zzp'er of freelancer
- Ik ben werkloos

Ik ben gepensioneerd

Ik ben student

Anders, namelijk:

46. Hoe hoog is het totale netto inkomen van uw huishouden (van u en uw eventuele partner) per maand?

Als u het niet precies weet, geef dan uw beste schatting.

Minder dan 1.000 euro netto per maand

4.000-5.000 euro netto per maand

1.000-2.000 euro netto per maand

Meer dan 5.000 euro netto per maand

2.000-3.000 euro netto per maand

Weet ik niet

3.000-4.000 euro netto per maand

Wil ik niet zeggen

TOT SLOT

47. Uw mening is zeer waardevol voor ons. Als niet alle onderwerpen aan bod zijn gekomen waarover u graag uw mening had willen geven, of als u opmerkingen heeft over de vragenlijst, dan kunt u dit hieronder noteren:

U kunt ook contact opnemen met de onderzoekers, Jacob Dijkstra en Dennis Nientimp via d.nientimp@rug.nl.

Hartelijk bedankt voor uw deelname!

U kunt de vragenlijst gratis terugsturen in de antwoordenvolp.

Aangesloten of geïsoleerd

Co-creatie protocol voor de versterking van de sociale inbedding van lokale energie-initiatieven.

maand 1

Sessie 1: Reality Check & Perspective Taking (Zich verplaatsen in een ander).

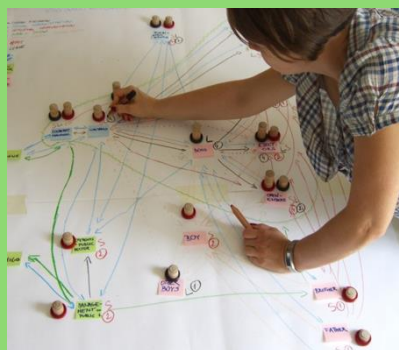
- In kaart brengen hoe de sociaaleconomische en demografische kenmerken van de initiatiefnemers zich verhouden tot die van de bredere gemeenschap.
- Expliciteren welke aannames initiatiefnemers hebben over hun gemeenschap.

Uitkomsten:

- Zicht op verschillen en overeenkomsten tussen initiatiefnemers en de bredere gemeenschap, inclusief impliciete aannames over motivatie en drempels.

Evaluatie

Sessie 2: Samen het netwerk tekenen zoals de initiatiefnemers het zien.

- Visualiseren hoe initiatiefnemers de sociale structuur van hun gemeenschap zien.
- Expliciteren van hun eigen positie binnen dit netwerk.

Uitkomsten:

- Een gezamenlijk geconstrueerd netwerk dat inzicht geeft in sociale relaties, invloedspunten en mogelijke routes voor verspreiding.

Evaluatie

maand 2

Sessie 3: Feedback loop & Analyse

- Samenbrengen van de lokale kennis uit sessie 1 en 2 met empirische onderzoeksresultaten.
- Gezamenlijk analyseren van vragenlijstresultaten, het verband tussen variabelen en sociale netwerken.

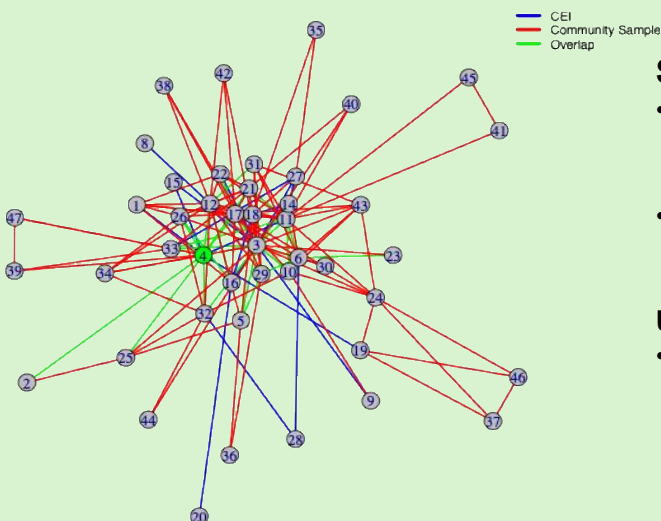
Uitkomsten:

- Verdiept inzicht in de positie en inbedding van het energie-initiatief binnen de gemeenschap

Evaluatie

maand 3

Sessie 4: Mobilisatiestrategieën ontwikkelen.

- Integreer van door deelnemers en onderzoekers voorbereide strategie-ideeën met aanvulling door netwerk- en vragenlijstanalyses.
- Identificeren van kansrijke verenigingen en clubs op basis van netwerkpositie, ledenkenmerken en mogelijke verspreidingspaden.

Uitkomsten:

- Een set onderbouwde, haalbare verspreidingsstrategieën die passen bij de lokale gemeenschap.

Evaluatie

maand 4